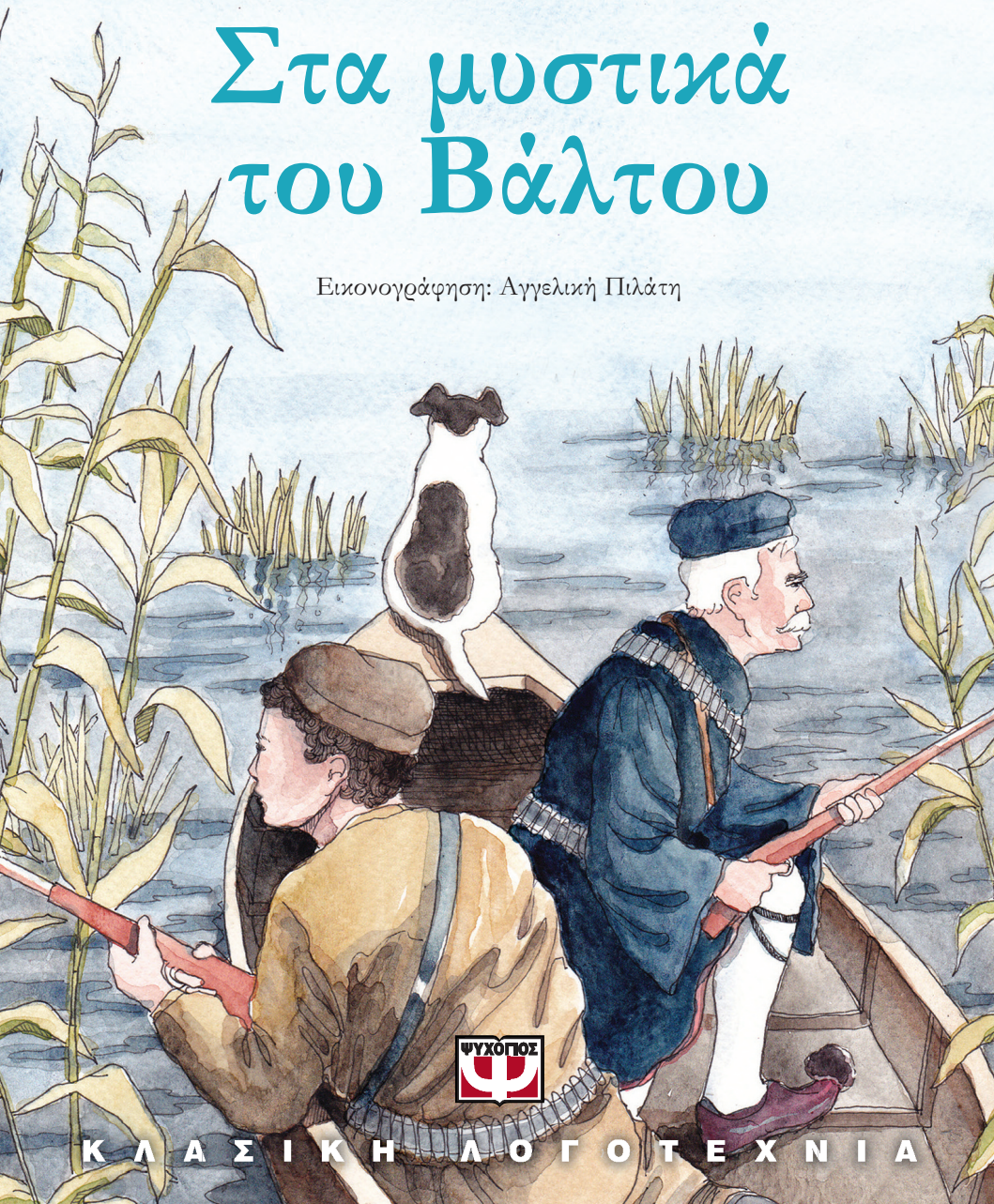

ΠΗΝΕΛΟΠΗ Σ. ΔΕΛΤΑ

Στα μυστικά του Βάλτου

Εικονογράφηση: Αγγελική Πιλιάτη

Κ Λ Α Σ Ι Κ Η Λ Ο Γ Ο Τ Ε Χ Ν Ι Α

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Στα μυστικά του Βάλτου**
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Πηνελόπη Σ. Δέλτα
ΕΞΩΦΥΛΛΟ – ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ: Αγγελική Πιλάτη
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΟΡΘΩΣΗ: Κυριακή Κάσση
ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Τζίνα Γεωργίου
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Μερσίνια Λαδοπούλου, Βάσω Βύρρα

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2017

Πρώτη έκδοση: Ιούνιος 2017, 3.000 αντίτυπα

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-1844-5
Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-1845-2

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευσή του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Έδρα: Τατοΐου 121, 144 52 Μεταμόρφωση
Βιβλιοπωλείο: Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα
Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • http://blog.psychogios.gr

PSYCHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Head Office: 121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece
Bookstore: 13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550 • e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • http://blog.psychogios.gr

ΠΗΝΕΛΟΠΗ Σ. ΔΕΛΤΑ

Στα μυστικά του Βάλτου

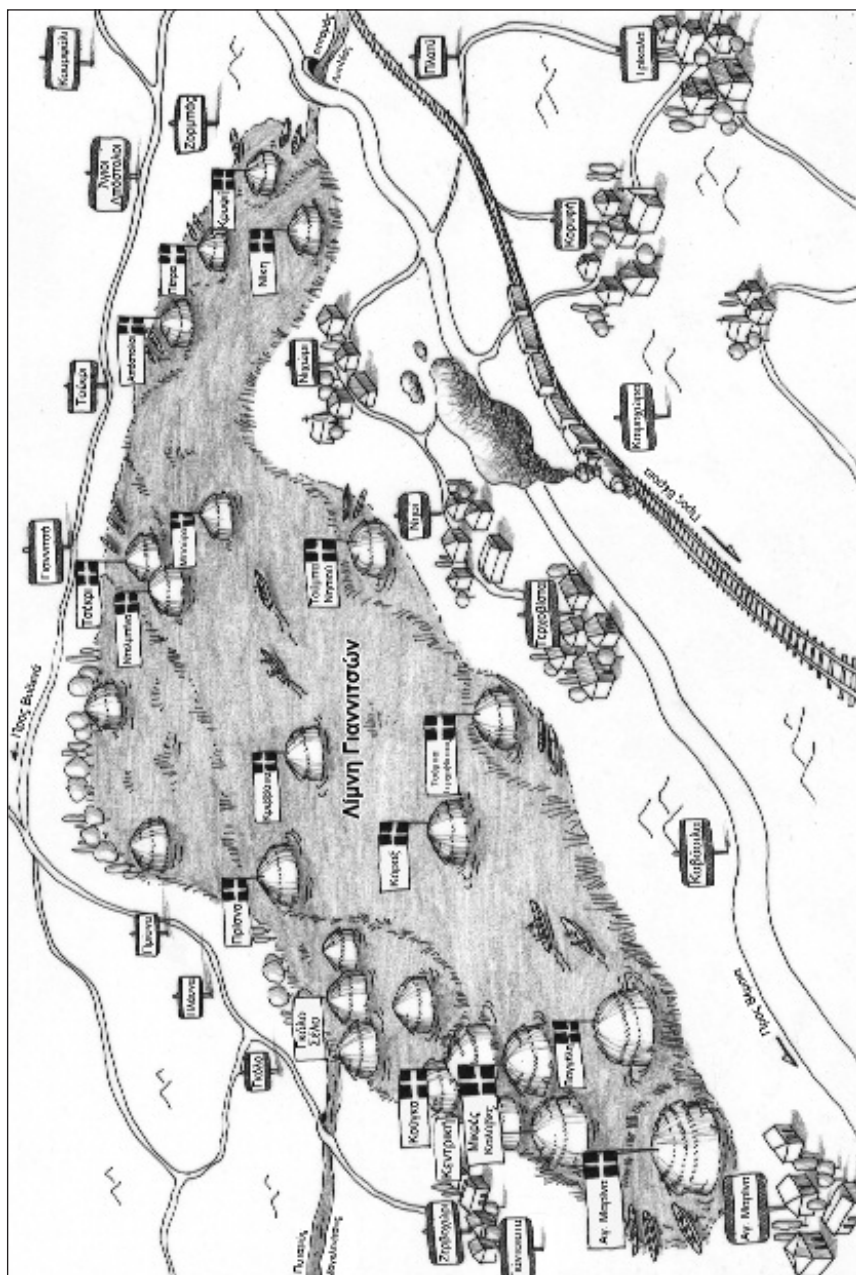

Με προλογικό σημείωμα της Καθηγήτριας Παιδικής
Λογοτεχνίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης, κ. Μένης Κανατσούλη

Εικονογράφηση: Αγγελική Πιλάτη

*Στη μνήμη του ιδανικού ήρωα
Τέλου Αγαπηνού, Καπετάν Άγρα*

Χρέος έχω να ευχαριστήσω την Υπηρεσίαν Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών, και ιδιαιτέρως τον άλλοτε Διευθυντή της Κύριον Αθανάσιον Πολίτην, που μου επέτρεψε να ερευνήσω το Αρχείο του Μακεδονικού Αγώνος και να πάρω όσα ιστορικά στοιχεία χρειάζονταν για το βιβλίο μου. Επίσης ευχαριστώ όλους εκείνους που από κοντά ή από μακριά είχαν σχέση με το Μακεδονικό Αγώνα και που με τόση προθυμία έβαλαν στη διάθεσή μου φωτογραφίες, γράμματα, ημερολόγια, ενθυμήσεις, περιγραφές, που μ' ενημέρωσαν στην ηρωική εκείνη εποχή.

Π. Σ. Δέλτα

Περιεχόμενα

Η Πηνελόπη Δέλτα γράφει ακόμη για παιδιά... ..	13
Στα μυστικά του Βάλτου	27
Ο κάμπος του Ρουμλουκιού	33
Προς τον Βάλτο	49
Η Λίμνη των Γιαννιτσών	70
Δυο παιδιά	88
Κάτω Καλύβες	109
Η κυρία Ηλέκτρα	125
Κατασκοπεία	150
Δουλειά	166
Κούγκα	191
Μάχη στην Κεντρική Καλύβα	216
Θεσσαλονίκη	232
Ο διαβολόπαπας	252
Το σχολείο του Ζορμπά	280
Η μεγάλη καλύβα της Κούγκας	305
Νικηφόρος	319
Καινούρια φθασίματα	335
Άγρας	351
Καπετάν Ακρίτας	361

Κομιτατζήδες.....	388
Τάκης.....	424
Μπόζετς	443
Ματαπάς.....	463
Το παρεκκλήσι της Κάλιανης.....	482
Κουρφάλια.....	499
Γρέγος	522
Συνάντηση στην Κούγκα	546
Φόβοι	568
Προδοσία	579
Γιωβάν.....	590
Μάρτυρες	615
Ο Αντωνάκης ο γιατρός.....	630
Στα νερά του Βάλτου	645
«Πάλι με χρόνους, με καιρούς...».....	664

Η Πηνελόπη Δέλτα γράφει ακόμη για παιδιά...

*Τα παιδιά σας ζούνε στο έργο σας ζωηρά μα κανονικά,
χωρίς να ξεφεύγουν από το φυσικό τους πλαίσιο.**
Κωστής Παλαμάς

Τα βιβλία της Πηνελόπης Δέλτα τα διαβάζουν τα τωρινά παιδιά, τα διάβασαν οι γονείς τους και οι παππούδες τους, όταν ήταν και αυτοί μικρά παιδιά, τα διάβασαν και οι πιο προηγούμενες γενιές. Όμως και οι συγγραφείς ήταν κάποτε παιδιά... Και η Πηνελόπη Δέλτα ήταν κάποτε παιδί και ίσως σε εκείνη την περίοδο της ζωής της μπορούμε να ανακαλύψουμε –σε εμβρυϊκή μορφή– πολλές από τις ιδέες που τροφοδότησαν τα βιβλία της και οικοδόμησαν το αξιακό της σύστημα όπως εκφράστηκε μέσα από αυτά.

Ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή. Το 1874 γεννιέται η Πηνελόπη στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου – τότε που η ελληνική παροικία ανθούσε εκεί. Ήταν το τρίτο από τα έξι παιδιά του Εμμανουήλ Μπενάκη και της Βιργινίας

* Από Π. Σ. Δέλτα, *Αλληλογραφία*, επιμέλεια Ξ. Λευκοπαρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1997, σελ. 57.

Χωρέμη. * Τα βιώματά της από την παιδική της ηλικία μπορούμε να τα πληροφορηθούμε και από πρωτογενείς πηγές, δηλαδή από τις ημερολογιακές της σελίδες, για παράδειγμα, το Πρώτες Ενθυμήσεις**, αλλά και –σε μια πιο λογοτεχνική εκδοχή– από μυθιστορήματά της, όπως τα Τρελαντώνης και Μάγκας. Ο Τρελαντώνης (1932) περιγράφει ένα καλοκαίρι της ζωής των αδελφών (που όμως στο βιβλίο είναι μόνο τέσσερα) στον τόπο διακοπών, μακριά από την πολύβουη Αλεξάνδρεια, στο κομψό θέρετρο της εποχής, που είναι ο... Πειραιάς. Τα τέσσερα αδέρφια, η μεγάλη Αλεξάνδρα, ο ατίθασος Αντώνης, που εξελίχθηκε στον μεγάλο ευεργέτη Αντώνη Μπενάκη, η Πουλουδιά –η «δική μας» Πηνελόπη– και ο μικρός Αλέξανδρος, μέσα από μια δροσερή και ανέμελη αφήγηση αναπαρασταίνουν, με πολλή νοσταλγία, τα παιδικά χρόνια της Δέλτα. Και ο Μάγκας (1935) –αν και με όχι τόση ανεμελιά– μας μεταφέρει στη ζωή των Ελλήνων παροίκων της Αλεξάνδρειας.

Ο συνδυασμός των αναμνήσεων της Δέλτα –ημερολογιακών και μυθιστορηματικών– αποκαλύπτει έναν παιδικό χαρακτήρα με ασίγηστη επιθυμία για διάβασμα αλλά και με ένα είδος μοναξιάς που «ξεσπά» τα εσωτερικά του πάθη και όνειρα σε αυτήν ακριβώς τη μοναχική αλλά και με τόση ενσυναίσθηση –για τη ζωή των λογοτεχνικών άλλων– ασχολία που είναι το διάβασμα. Ήδη από τότε, η Πηνελόπη, χω-

* Περιπλανηθείτε στην ιστοσελίδα του Μουσείου Μπενάκη και διαβάστε μια σύντομη βιογραφία της Π. Σ. Δέλτα: <http://www.benaki.gr/index.asp?id=4010201>

** Π. Σ. Δέλτα, *Πρώτες Ενθυμήσεις*, επιμέλεια Π. Α. Ζάννας, Ερμής, 1989.

μένη στην οικογενειακή βιβλιοθήκη, μαγεύεται από αυτά τα διασκεδαστικά μυθιστορήματα που την κάνουν να περιπλανιέται σε κόσμους γοητευτικούς. Μόνο που είναι όλα γραμμένα σε γλώσσα άλλη από την ελληνική, και ως ενήλικη πια θα νιώσει βαθιά μέσα της αυτό που θα γίνει κεντρική επιλογή των βιβλίων της: να δώσει στα Ελληνόπουλα ελληνική λογοτεχνία που να έλκει την έμπνευσή της από τον ελληνικό κόσμο του παρελθόντος και του παρόντος (της). Όπως σχολιάζει χαρακτηριστικά σε γράμμα της προς τον Φώτη Φωτιάδη, σημαντικό μελετητή του Γλωσσικού Ζητήματος: «Θα ήθελα να βαλθούν πολλοί να γράψουν βιβλία διασκεδαστικά με αγοράκια και κοριτσάκια που παίζουν, μιλούν, κάνουν αταξίες και καλές πράξεις σε Ελληνικό* περιβάλλον, με ομιλίες και διηγήσεις της Ελληνικής σπιτικής μας ζωής, που να περιγράφονται λεπτομερώς οι εύμορφες εθνικές μας συνήθειες και παραδόσεις και οι οικογενειακές μας εορτές (πασχαλιάτικα αυγά, βασιλόπητες κτλ.)». **

Ας μην ξεχνούμε ότι την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα που η Δέλτα αρχίζει να συγγράφει τα βιβλία της για παιδιά, δεν προϋπάρχει ουσιαστικά ελληνική πεζογραφία για παιδιά, που να λαμβάνει δηλαδή υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες της παιδικής ηλικίας για ψυχαγωγία και παιχνίδι και συνάμα γνώση και καλλιέργεια χαρακτήρα. Η Δέλτα ανοίγει τον δρόμο στις επόμενες γενιές συγγραφέων και –τουλάχιστον για τη γραφή παιδικών μυθιστορημάτων– θεμε-

* Επισήμανση δική μου.

** Από Π. Σ. Δέλτα, *Αλληλογραφία*, επιμέλεια Ξ. Λευκοπαρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1997, σ. 87.

λιώνει την ελληνική παιδική λογοτεχνία. Και πάλι αναφωνεί: «Μα έχουμε τέτοια έλλειψη βιβλίων για παιδιά που αποφάσισα να πάρω τη βουτιά [...], να γράψω διήγημα Ελληνικό, με Ελληνικές ιδέες σ' Ελληνικό περιβάλλον».*

Η επιμονή της Δέλτα να γράφει παιδικά βιβλία με έμφαση στην ελληνικότητα κατά καιρούς και από κάποιους μελετητές έχει κατακριθεί. Κάποιοι μάλιστα έφτασαν να την αποκαλέσουν «εθνικίστρια» και «σοβινίστρια». Όμως, δεν μπορούμε να κρίνουμε και μάλιστα να κατακρίνουμε το έργο παλαιότερων δημιουργών με τα κριτήρια που έχουν, ενδεχομένως, επικρατήσει σε μεταγενέστερα χρόνια. Η Δέλτα ζει σε μια εποχή που σε όλη την Ευρώπη είναι κυρίαρχη η έννοια του έθνους-κράτους, καθώς επίσης σε μια Ελλάδα όπου η Μεγάλη Ιδέα αποτελεί βασικό ιδεολόγημα του κράτους. Η Δέλτα είναι, λοιπόν, «παιδί» του καιρού της και εκφράζει μέσα και από τα βιβλία της για παιδιά τη φιλοπατρία και το όραμα μιας Ελλάδας που προσπαθεί να βρει τον δικό της βηματισμό, τις δικές της ιδέες και αξίες. Η Δέλτα, όμως, ταυτόχρονα, δεν εγκλωβίζεται σε μια στενή αντίληψη, σε μια εθνικιστική αντίληψη για τη χώρα της. Μεγαλώνει εκτός του ελληνικού βασιλείου, μορφώνεται μέσα από ξένες γλώσσες (αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά), ταξιδεύει και ζει κατά καιρούς στην Ευρώπη. Δεν είναι μια προσωπικότητα προσκολλημένη σε μια ιδέα περί Ελλάδας απομονωμένης, ούτε σε μια έμμονη σχέση με το «ένδοξο» ελληνικό παρελθόν. Η Δέλτα θέλει να δει την περηφάνια του λαού της, που –το ξέρει– έχει πολύ δρόμο μπροστά του, η σκέψη

* Από γράμμα της στον Κωστή Παλαμά, ό.π., σ. 22.

της όμως αναγκαστικά φιλτράρεται από τον ευρωπαϊκό πολιτισμό. Γι' αυτό και η ματιά της –τουλάχιστον σε ό,τι έχει να κάνει με το παιδικό βιβλίο– είναι προοδευτική.

Τι σημαίνει πρόοδος για τη Δέλτα; Πρόοδος είναι να φτιάχνει βιβλία για παιδιά με χαρακτήρες αληθοφανείς, ζωντανούς, σε υποθέσεις με πλοκή ενδιαφέρουσα και που προκαλεί συγκίνηση και ποικίλα συναισθήματα. Πρόοδος είναι να θέτει ένα αξιακό σύστημα το οποίο μεταλαμπαδεύει στα παιδιά αντιμετωπίζοντάς τα με σοβαρότητα σαν να είναι ενήλικοι: την αγάπη για την πατρίδα, τη φιλοπονία, την έννοια του καθήκοντος και της ευθύνης, τον αυτοσεβασμό. Πρόοδος είναι να ξεπερνά ακόμη και τους περιορισμούς και τα εμπόδια της εποχής της για το γυναικείο φύλο και να πλάθει γυναικείους χαρακτήρες με άποψη, προσωπικότητα και δυναμισμό.

Όλα τα παραπάνω διατρέχουν το σύνολο των βιβλίων της, βρίσκουν όμως την καλύτερη έκφρασή τους στο Παραμύθι χωρίς όνομα (1910), ίσως το πιο διαχρονικό βιβλίο της Δέλτα, αυτό που ο σημαντικός παιδαγωγός Αλέξανδρος Δελμούζος χαρακτήρισε «το δεύτερο εθνικό βιβλίο για μικρούς και μεγάλους». * Το βιβλίο δεν είναι μόνο παραμύθι· είναι ιστορία, είναι αλληγορία, είναι ένα σατιρικό μυθιστόρημα γεμάτο πόνο για αυτή τη «Χώρα της Κακομοιριάς» –σύμφωνα με τον χαρακτηρισμό του Παλαμά– που περιγράφει και που δε διαφέρει πολύ από την Ελλάδα: εξαθλίωση του λαού, ανίκανη εξουσία, διεφθαρμένοι πολιτι-

* Από γράμμα του Αλέξανδρου Δελμούζου προς τη Δέλτα, ό.π., σ. 220.

κοί, ξεπουλημένο κράτος, που το επιβουλεύονται οι ξένες δυνάμεις, μετανάστευση, φτώχεια, αμορφωσιά. Πόσο επίκαιρο φαντάζει ακόμη και σήμερα το Παραμύθι. Όμως, τα παραμύθια έχουν καλό τέλος και έτσι και η Χώρα των Μοιρολατρών θα σωθεί: η μορφή του νέου και αδιάφθορου ηγέτη, του Βασιλόπουλου, θα εμπνεύσει τον λαό του, το κράτος θα αναμορφωθεί και θα αναγεννηθεί.

Πολλές από τις ιδέες που οικοδομούν την κοσμοθεωρία της Δέλτα συναντούμε στο βιβλίο αυτό. Η Δέλτα είναι μια αστή και δεν έχει την καλύτερη γνώμη για τον λαό της πατρίδας της. Αυτό δε σημαίνει ότι τον περιφρονεί, αλλά αντίθετα ότι ζητά από αυτόν να εξυψωθεί, να ψάξει και να ανακαλύψει αξίες. Αν και η ίδια προέρχεται από αστική και μάλιστα μεγαλοαστική οικογένεια, που έδωσε ευεργέτες στη χώρα, και ο γάμος της με τον Στέφανο Δέλτα συνέχισε τις αστικές της καταβολές, δεν παραδέχεται την ύπαρξη αστικής τάξης στην επικράτεια του ελληνικού κράτους. Τις αστικές αξίες που είδε στην Αλεξάνδρεια και σε μεγάλες πόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας καθώς και της Ευρώπης δεν τις διακρίνει στην ελληνική αστική τάξη και στον ελληνικό λαό. Λέει χαρακτηριστικά: «Τι δημιουργούμε; Τέχνη; Φιλολογία; Μουσική; Ιστορία γράφομε και μελετούμε; Χαρακτήρα έχουμε; Αρχές έχουμε; Τι βγάλαμε στον τόπο μας, από δω και εκατό χρόνια που ζούμε ελεύθεροι; Εχάλασαμε πολλά πράγματα που μας αφήσαν οι ξένοι· καταστρέψαμε όλα τα μεγάλα κτίρια που πήραμε από τους Τούρκους. Εμείς όμως τι δημιουργήσαμε;»*

* Από γράμμα της στον Αλέξανδρο Δελμούζο, ό.π., σ. 264.

Αυτή τη θλιβερή αλήθεια περιγράφει στο Παραμύθι χωρίς όνομα, αλλά καθώς το παραμύθι, ως λογοτεχνικό είδος, είναι αισιόδοξο, το τέλος είναι ευτυχές: ο νέος ηγέτης που αναδομεί το κράτος κατορθώνει το ακατόρθωτο, πίσω όμως από αυτόν –και ενίοτε μπροστά από αυτόν– στέκουν δύο γυναίκες, η Γνώση και η Φρόνηση, που θα τον παροτρύνουν να ηγεμονεύσει και θα τον στηρίζουν στις στιγμές της απελπισίας του. Ο ρόλος του γυναικείου φύλου στο βιβλίο αυτό μπορεί να μην είναι πρωταγωνιστικός και να είναι απλώς υποστηρικτικός και παραπληρωματικός προς τον ανδρικό ρόλο, όμως αποκαλύπτει την πεπτοίθηση της Δέλτα, η οποία να μεν συμβιβάζεται –ως έναν βαθμό– με τις έμφυλες διαφορές της εποχής της, πιστεύει όμως ακράδαντα στη γυναίκα: στην προσωπικότητά της, στην πειθώ της, στη φροντίδα της για τους άλλους, στην επιμονή της και στην αντοχή της, στη βαθιά αλληλεγγύη της.

Στο πολύπτυχο των αξιών που διαποτίζουν τα βιβλία της φαίνεται πως δεν έχει μεγάλο μερίδιο η θρησκευτική πίστη. Αγάπη για την πατρίδα, ναι. Όχι, όμως, στην πίστη που γίνεται θρησκοληψία, προκατάληψη και δεισιδαιμονία. Στο Η Ζωή του Χριστού (1925) προσπαθεί να αποδώσει πρώτα και κύρια την ανθρωπινή του υπόσταση και το ανθρωπινό μήνυμά του, θέλει να ακούσουν τα παιδιά-αναγνώστες τα δικά του, τα πραγματικά του λόγια και μέσα από αυτά τη γλυκύτητα των πράξεών του, δε θέλει να μάθουν «να παπαγαλίζουν τις διεστραμμένες διδαχές αγράμματων παππάδων».* Με κάθε τρόπο, στα γράμματά της,

* Ό.π., σ. 265.

στα βιβλία της, στα δοκίμιά της, η μεγάλη κυρία της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας οραματίζεται ένα παιδί –και μετέπειτα ενήλικο– υπεύθυνο, με κριτική σκέψη, ανυπόκριτο, που δεν παρασύρεται από ποταπές ιδεοληψίες ούτε χειραγωγείται από κάθε λογής ανθρώπους άνευ αρχών.

Η Δέλτα ενδιαφέρεται για τα πολιτικά ζητήματα της εποχής της και παρακολουθεί τις δραματικές περιπέτειες του Ελληνισμού. Ζώντας σε ένα συρρικνωμένο (ακόμη) ελληνικό κράτος, τάσσεται αναφανδόν υπέρ της απελευθέρωσης της Μακεδονίας, η οποία ναι μεν βρίσκεται υπό οθωμανική κυριαρχία, αλλά απειλείται και κινδυνεύει από τις επεκτατικές βλέψεις του βουλγαρικού κράτους και της βουλγαρικής εκκλησίας. Αποτέλεσμα των γεγονότων του Μακεδονικού Αγώνα (1904-1908), που συνταράσσουν τους κατοίκους της περιοχής, είναι τα τρία βιβλία της, το Για την Πατρίδα, που είναι το πρώτο της μυθιστόρημα (1909), καθώς και τα Τον καιρό του Βουλγαροκτόνου (1911) και Στα μυστικά του Βάλτου (1937).

Τα τρία αυτά –τα δύο μάλιστα πολυσέλιδα– μυθιστορήματα της ανήκουν στο είδος του ιστορικού μυθιστορήματος, είναι, δηλαδή, αφηγήσεις που προσπαθούν μέσα από τη ζωή μυθοπλαστικών χαρακτήρων –που είναι και τα κεντρικά πρόσωπα– να αναπαραστήσουν την ατμόσφαιρα της εποχής, τα αλλοτινά ήθη και κυρίως τα ιστορικά γεγονότα. Έτσι, μέσα από τις ζωές των ατόμων αναπλάθεται η συλλογική μοίρα.

Αξίζει να επισημάνουμε ότι η Δέλτα και στα τρία ιστορικά μυθιστορήματά της δεν καταφέρεται εναντίον των Τούρκων, αλλά εναντίον των Βουλγάρων: αυτός είναι ο

εχθρός που απειλεί τους μακεδονικούς πληθυσμούς και αυτών τις προθέσεις και πράξεις θέλει να στιγματίσει. Μάλιστα τις σχέσεις αυτές Ελλήνων και Βουλγάρων τις ξεκινά από πολύ παλαιότερα, από τα βυζαντινά χρόνια, και στέκεται στην εποχή του Βασιλείου του Βουλγαροκτόνου που είχε αναδειχθεί σε διώκτη τους. Έτσι, μολονότι μόνο το Σταμυστικά του Βάλτου αναφέρεται στα σύγχρονά της γεγονότα του Μακεδονικού Αγώνα, εντούτοις και τα δύο άλλα, αν και εκτυλίσσονται στη βυζαντινή εποχή, στοχεύουν να υπογραμμίσουν τις διαχρονικά ταραχώδεις σχέσεις των δύο λαών. Η ομοιότητα ανάμεσα στον Βασίλειο Βουλγαροκτόνο και στον αγώνα των μακεδονομάχων είναι αισθητή στα βιβλία της, σχολιάζει ο Στίλπων Κυριακίδης.* Η Δέλτα προβάλλει τη δική της αλήθεια, σύμφωνα και με τις ανάγκες της εποχής, εξάλλου είναι συγγραφέας και δεν είναι πρωταρχική επιδίωξή της η ιστορική ακρίβεια. Άλλωστε και η σύγχρονη ιστορική οπτική κατά κάποιον, έμμεσο, τρόπο τη δικαιώνει, καθώς ακόμη και ο ιστορικός ερμηνεύει τα ιστορικά γεγονότα υποκειμενικά και σύμφωνα με το παρόν: η Ιστορία είναι μια κατασκευή που λαμβάνει χώρα εξ ολοκλήρου στο παρόν, μας λέει ο Κιθ Τζένκινς.**

Η Δέλτα προσπαθεί, λοιπόν, να μεταφέρει ιστορικά γε-

* Πρόκειται για εισήγηση (1958), με τίτλο «Η Πηνελόπη Δέλτα και η Μακεδονία», του σημαντικού ιστορικού και λαογράφου, καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Στίλπωνα Κυριακίδη, που μεθοδικά επισημαίνει τη σχέση των βιβλίων της με τον Μακεδονικό Αγώνα (στο <https://maccunion.wordpress.com/2012/05/08/>).

** K. Jenkins, *On "What is History?" – From Carr and Elton to Rorty and White*. London & New York, Routledge 1995, σ. 178.

γονότα σε παιδιά, το κάνει όμως με αίσθημα ευθύνης και με σοβαρότητα. Χρησιμοποιεί έγκυρες ιστορικές πηγές (π.χ. το έργο του γνωστού βυζαντινολόγου Γκυστάβ-Λεόν Σλουμπερζέ, τα αρχεία του Μακεδονικού Αγώνα κ.λπ.), ταυτόχρονα όμως δεν ξεχνά πως γράφει λογοτεχνία και γι' αυτά τα μυθιστορήματά της πρέπει να έχουν –και έχουν– ζωντάνια, ανθρώπινα πάθη, πνοή. Έχει επίγνωση αυτού του ρόλου της όταν ομολογεί στον λογοτέχνη Γιάννη Βλαχογιάννη: «Θέλω να γράψω για τα Ελληνόπαιδα διασκεδαστικά αναγνωστικά βιβλία, ανακατώνοντας όσα περισσότερα ιστορικά γεγονότα μπορώ μέσα στο διήγημα, με τρόπο ώστε, χωρίς να μελετά, το παιδί να μαζεύει γνώσεις εκείνης της εποχής, να γνωρίζει τον Διάκο ή τον Μπότσαρη ή τον Κολοκοτρώνη ή τον Τζαβέλλα, όχι σαν τους σκυθρωπούς οπλαρχηγούς που βλέπει στις ελεεινές ζωγραφιές των σχολικών βιβλίων όπου μαθαίνει ξηρά-ξηρά τα ονόματα των μαχών και τις χρονολογίες, αλλά “σαν ανθρώπους” που ζούσαν και γελούσαν και έτρωγαν και πονούσαν και αγαπούσαν και χόρευαν και πέθαιναν σαν λεοντάρια, και είχαν και τις αδυναμίες τους πλάι στους ηρωισμούς τους».*

Την αληθοφάνεια των ηρώων της την επιτυγχάνει η Δέλτα, μόνο που σε ορισμένες σκηνές ο ρεαλισμός της είναι τόσο προχωρημένος, που τα βιβλία της θεωρούνται βίαια και σκληρά για παιδιά αναγνώστες. Έτσι ο Αργύρης

* Από γράμμα της στον Γιάννη Βλαχογιάννη, Π. Σ. Δέλτα, Αλληλογραφία, επιμέλεια Ξ. Λευκοπαρίδη, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, 1997, σ. 109.

Εφταλιώτης, ενώ την παινεύει που τα μυθιστορήματά της δεν είναι άψυχα και κρύα, αλλά αντίθετα παρασέρνει τον αναγνώστη της με τη μαγευτική φαντασία της, όμως την επικρίνει για την περιγραφή επεισοδίων που είναι απάνθρωπα και που φέρνουν «φρικήαση». Πάντως, η Δέλτα, μέσα στη φιλοπατρία της και στο ενδιαφέρον της να γνωρίσει στα Ελληνόπαιδα την ιστορία τους, δεν παρασύρεται ώστε να μην καταθέσει τον σεβασμό της, ακόμη και τον θαυμασμό της προς τον εχθρό, προς τον Βούλγαρο. «Η τέχνη, και η πιο πατριδολάτρισσα, δύσκολα ξεχνά τη δικαιοσύνη και την ευγένεια», της σχολιάζει ο Παλαμάς.*

Το συγγραφικό έργο της Δέλτα είναι ποικίλο και πολύμορφο. Ασχολείται κατά βάση με το μυθιστόρημα, αλλά γράφει επίσης διηγήματα για ενηλίκους, αυτοβιογραφικά κείμενα, καθώς και παραμύθια, όπως τη συλλογή Παραμύθια και άλλα (1915), με ξεχωριστή θέση ανάμεσά τους το Η καρδιά της Βασιλοπούλας, που διακρίνεται για τον τρόπο που ψυχογραφείται η βασική ηρωίδα. Είναι χαρακτηριστική η άποψη που εκφράζει η Δέλτα –η οποία αντιμετωπίζει κριτικά τα ελληνικά λαϊκά παραμύθια– για το ποια πρέπει να είναι η ηθική των παραμυθιών, ηθική υψηλή, περήφανη και ευγενική: «Κάνε το καλό γιατί πρέπει να το κάνεις ή μην κάνεις το κακό γιατί εσύ ξεπέφτεις κάνοντάς το».**

Το αξιακό σύστημα της Δέλτα, τα ιδεώδη της θέλει πρωταρχικά να τα μοιραστεί με τα παιδιά. Όχι μόνο γιατί το με-

* Από γράμμα του Κωστή Παλαμά προς τη Δέλτα, ό.π., σ. 46.

** Από γράμμα της στον Αλέξανδρο Δελμούζο, ό.π., σ. 217.

γαλύτερο μέρος του έργου της απευθύνεται σε αυτά, αλλά και γιατί αποτελούν τις μελλοντικές γενιές, αυτές που θα στηρίξουν μια νέα ελληνική κοινωνία. Η παιδαγωγός Δέλτα έχει την αντίληψη πως το σημαντικότερο για το παιδί της εποχής της είναι ο αυτοσεβασμός. Η ανατροφή των παιδιών είναι πολύ σοβαρή υπόθεση και γι' αυτό υποστηρίζει ότι η «αγαπημένη» μέθοδος συμμόρφωσης των παιδιών τότε, η τιμωρία, πρέπει να επιβάλλεται πολύ προσεκτικά: «Όσο βαριά και αν είναι μια τιμωρία, αυτή καθαυτή δε χρησιμεύει σε τίποτα. Δίνεται μονάχα για να μην ξεχάσει αμέσως το παιδί πως έκανε μια αταξία, είναι μονάχα για να τη στερεώσει στη μνήμη του και για να μάθει το παιδί πως όλα τα λάθη πληρώνονται. [...] Το μάθημα το δίνει ο τρόπος της τιμωρίας, [...] μερικά παιδιά με μια ματιά τιμωρούνται χειρότερα παρά με τη μεγαλύτερη στέρηση».*

Αυτές τις αξίες, που η μεγάλη κυρία της λογοτεχνίας για παιδιά οραματίζεται και πραγματοποιεί με τους ήρωές της, φρόντιζε πρώτα απ' όλα να τις εφαρμόζει στον εαυτό της. Η Δέλτα ανατρέφεται με αυστηρότητα και η έννοια της αυτοπειθαρχίας γίνεται κομμάτι της προσωπικότητάς της και σφραγίζει την προσωπική της ζωή. Το χρέος προς την πατρίδα της το εκπληρώνει με το παραπάνω, τόσο με τα γραπτά της όσο και με την κάθε είδους προσφορά (υλική, φυσική παρουσία, κ.λπ.) σε κατοίκους περιοχών που δεινοπαθούν. Αλλά και η αξιοπρέπεια έχει πρωτεύουσα σημασία στη νοοτροπία της και στον τρόπο ζωής της. Έτσι, όταν το 1925 πρωτοεκδηλώνεται η ασθένειά της (σκλη-

* Ό.π., σ. 241.

ρυνση κατά πλάκας) η Δέλτα απομονώνεται στο σπίτι της στην Αθήνα, αρνούμενη να «δειχτεί» σε κοινή θέα. Αποκορύφωση του γεγονότος αυτού, αλλά κυρίως έκφραση της άρνησής της να δεχτεί την παρουσία των Γερμανών κατακτητών στην Αθήνα, είναι η τελική πράξη της αυτοχειρίας της, στις 2 Μαΐου 1941, ημέρα της εισόδου του γερμανικού στρατού κατοχής στην Αθήνα. Η Δέλτα τραβάει την κουρτίνα της ζωής της με έναν μεγαλειώδη, συμβολικό τρόπο διαμαρτυρίας ή και απόγνωσης, για να μας αφήσει ως παρακαταθήκη ότι «τίποτα μεγάλο δεν γίνεται χωρίς θυσίες... Πρέπει τις θυσίες αυτές να ξέρομε να τις κάνομε χωρίς υπολογισμούς»*.

* Από το *Για την Πατρίδα*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 1991, σ. 142.

Ο κάμπος του Φουμ/ουκιού

Ο ήλιος, χαμηλώνοντας, ρόδιζε τις χιονισμένες κορυφές του Ολύμπου, χρύσιζε τους νερόλακκους που είχε αφήσει εδώ κι εκεί η χθεσινή βροχή στον λασπωμένο κάμπο, που απλώνουνταν ως πέρα, σταχτής, άχαρος, έρημος.

Πηδώντας από το ένα πόδι στο άλλο, σηκώνοντας κάθε φορά από έναν σβόλο λάσπη στο κάθε του τσαρούχι, γοργά προχωρούσε ένα νέο αγόρι, μόνο ζωντανό πλάσμα στην πλατιά αυτή ερημιά, άφοβα, αμέριμνα, περιφρονώντας τον κάματο του δρόμου, μέσα στο μαλακό λασπιασμένο χώμα.

Κάπου κάπου σήκωνε το κεφάλι, και κάτω από το γουνίσιο του καλπάκι έριχνε μια διαπεραστική ματιά ολόγυρα. Και πάλι χαμήλωνε το μέτωπο, ξανάπιανε τον γλοιώδη του δρόμο.

Μα έξαφνα στάθηκε.

Λίγο παραπέρα, πλάγι σ' ένα τσουρουφλισμένο από τον άνεμο θάμνο, ένα κεφάλι παιδιού ξεκόβουνταν στη σταχτεράδα του κάμπου. Ήταν ξεσκούφωτο, ισχνό, και τα μεγάλα αμυγδαλωτά του μάτια ξεχώριζαν κατάμαυρα στο χλωμό του πρόσωπο.

— Γιωβάν!... Το ήξερα πως θα σε βρω κάπου εδώ! είτε βουλγάρικα ο μεγάλος· μα τι περιμένεις;

Ο μικρός δεν αποκρίθηκε. Σιωπηλά, με κάτι σαν σεβασμό σε όλο του το μουτράκι, κοίταζε τον μεγαλύτερό του.

— Γιατί δεν απαντάς; ρώτησε πάλι ο μεγάλος. Τι κάνεις εδώ; Έχεις δουλειά;

Ο μικρός αργοκούνησε αρνητικά το κεφάλι. Ήταν ως επτά οκτώ χρονών, αδύνατο κακοθρεμμένο παιδί, φτωχοντυμένο και ξυπόλυτο. Τα μαλλιά του, αχτένιστα και πυκνά, έπεφταν στο μέτωπό του, σκιάζαν ακόμα περισσότερο τα σκιερά του μάτια.

— Δεν έχεις δουλειά; Άκου δω, εγώ έχω να σου δώσω μια δουλειά. Θα μου την κάνεις;

Ο Γιωβάν πάλι δεν αποκρίθηκε.

Ο άλλος άνοιξε το ρούχο του και τράβηξε από τον κόρφο του μια μακρόστενη σακούλα.

— Κοίτα δω!... Θες ψωμί; Θες τυρί; Έλα! Θα φας καλά!... είπε γελαστά.

Τα πεινασμένα μάτια του Γιωβάν πήγαιναν από το ψωμοτύρι στο πρόσωπο του άλλου, και πάλι στο ψωμοτύρι. Μα δεν αποκρίνονταν.

— Έλα, θα σου το δώσω όλο το τυρί μου. Έχω και τρία ζαχαράτα, τα θέλεις; έκανε δελεαστικά ο μεγάλος.

Ο Γιωβάν πέταξε μπρος, ακατάδεχτα, το κάτω του χέιλι.

— Δεν το κάνω για τα ζαχαράτα σου, ούτε για το άσπρο σου τυρί! αποκρίθηκε. Το κάνω για σένα, Αποστόλη.

— Γεια σου, Γιωβάν! Το ήξερα πως είσαι χρυσό παιδί, είπε γελαστά ο Αποστόλης. Μα πάρε και το ψωμί και το τυρί. Εγώ έφαγα, δεν πεινώ. Να, πάρε και τα ζαχαράτα. Μα άκουσε: Έχεις κουράγιο να πας ως το Κλειδί;

— Πώς! έκανε ο Γιωβάν. Είναι μισή ώρα από δω, αν τρέξω.

— Μα θα πας απόψε.

– Θα πάγω αμέσως!

Ο Αποστόλης τον κοίταξε με οίκτο.

– Μοιάζεις πεινασμένος, του είπε. Γιατί δε σου δίνει να φας ο θεός σου;

Ο Γιωβάν σήκωσε τον έναν ώμο χωρίς ν' αποκριθεί.

– Τι θες από το Κλειδί; ρώτησε.

– Θα πας τρεχάτος εκεί.

Έριξε μια ματιά κατά τη δύση ο Αποστόλης και είπε:

– Δεν το κάνεις σε μισή ώρα· θέλεις ώρα γεμάτη. Μα έχεις καιρό πριν νυχτώσει. Μη σε δείρει όμως ο θεός σου, αν αργήσεις;

Ο Γιωβάν σήκωσε πάλι τον ώμο του.

– Τι θες από το Κλειδί; ξαναρώτησε.

– Θα πας στον μπαρμπα-Θανάση... ξέρεις... αυτουνού που έχει το μεγάλο αλέτρι. Και θα του πεις: «Ο Αποστόλης σου μηνά να του ετοιμάσεις στρωματσάδα». Κατάλαβες;

– Κατάλαβα, αποκρίθηκε ο Γιωβάν, κι έκανε να φύγει.

– Άκου δω! του φώναξε ο Αποστόλης. Πες του να σου δώσει καμιά φασουλάδα!...

Μα ο Γιωβάν ήταν κιόλας μακριά. Τον ακολούθησε ο Αποστόλης με τα μάτια, ένα τοσοδάπραματάκι που πηδούσε τους νερόλακκους, δαγκάνοντας βούκες βιαστικές από το ψωμί και το τυρί που κρατούσε σε κάθε χέρι.

– Το κακόμοιρο... μουρμούρισε ο Αποστόλης ελληνικά. Το κακόμοιρο το λιμασμένο... το φτωχό...

Και ξανάφυγε τρεχάτος, πηδώντας και αυτός πάνω από τους νερόλακκους, μέσα στην πηχτή λάσπη, τραβώντας κατά τη θάλασσα.

Αργά κατέβαινε το σούρουπο στον κάμπο. Άνεμος λα-

φρύς είχε σηκωθεί, και ολοένα πιο γρήγορα έτρεχε ο Αποστόλης κατά τις εκβολές του Αξιού.

— Να 'πιανε βαρδάρης... μουρμούρισε, να ξέραινε λίγο τον βάλτο... Θα ήταν πιο εύκολη η επιστροφή... γι' αυτούς...

Έριξε μια ματιά στον βούρκο πίσω του, όπου στο μούχρωμα γυάλιζαν οι νερόλακκοι και τα νερομαζώματα.

— Παλιονοτιάς... μουρμούρισε. Δε φελάει και αν φουσήξει...

Ήταν νύχτα βαθιά σαν έφθασε σε μια καλύβα ψαράδων, όπου έκαιε μια πετρελένια λάμπα μπρος σ' ένα γυάλινο παράθυρο.

Γύρω σε μια φωτιά, αναμμένη στη μέση του πατώματος, πέντ' έξι ψαράδες, καθισμένοι ανακούρκουδα, ζέσταιναν τα χέρια τους στη φλόγα. Δυο γυναίκες, μάνα και κόρη, πηγαينوέρχονταν, έριχναν κρεμμύδια σε μια χύτρα που κρέμουνταν από τη στέγη πάνω στη φωτιά, όπου έβραζε μια ορεκτική ψαρόσουπα.

— Καλώς το πδί μας, είπε η μεγαλύτερη γυναίκα, με την κουλακιώτική της προφορά που τρώγει τα φωνήεντα, και χαμογελώντας στο αγόρι που έφθανε.

Σήκωσαν οι ψαράδες το κεφάλι και τον καλωσόρισαν και αυτοί καλόβουλα.

— Σε περιμέναμ, του είπε ο ένας, ο γεροντότερος, με μακριές άσπρες μουστάκες, που έπεφταν ίσια κάτω και ανακατώνουνταν με τα γένια του. Κοντεύν μεσάνυχτα.

— Μην άργησα; ρώτησε ο Αποστόλης. Δεν πρόφθασα να ξεκινήσω νωρίτερα, μπαρμπά-Λάμπρο. Περίμενα τον Δήμο. Μα δε φάνηκε.

— Ο Δημς ξεκίνησε με τς άλλς βάρκς, αποκρίθηκε ο μπαρμπά-Λάμπρος, βαριά προφέροντας το σ και καταπίνο-

ντας κι εκείνος τις συλλαβές του. Ήρθ' νρίς κι έφυγ με τα πδγιά μας.

— Έφυγαν μόλις βράδιασε, τάχα πως παν για ψάρια, πρόσθεσε η κόρη του μπαρμπα-Λάμπρου, ρίχνοντας μια φούχτα αλάτι στη χύτρα. Μου είπαν να πας, πως θα τους ανταμώσεις.

Οι ψαράδες είχαν σηκωθεί και φορούσαν τη ζιάκα* και το καλπάκι τους.

— Πάμ! είπε ο γερο-Λάμπρος. Κοίταξ, γυναίκ, ναν καλή η κακαβιά!

Και όλοι μαζί, αργοί στις κινήσεις τους, με ώμους σκυφτούς, τράβηξαν κατά τη θάλασσα.

Δυο βάρκες, με πλατιές καρένες, περίμεναν στην ακρογιαλιά.

Μπήκαν μέσα οι ψαράδες και τράβηξαν κατά το πέλαγος.

— Βλέπς τίπτ, Αποστόλ; ρώτησε ο μπαρμπα-Λάμπρος.

Σκυφτός στην πλώρη, ζητώντας με το βλέμμα να τρυπήσει τη μαυρίλα μπροστά του, ο Αποστόλης αποκρίθηκε:

— Τίποτα... θα πάει χαμένη και τούτη η νύχτα.

— Άλλα ψαράδκ δε βλέπς; ρώτησε ένας από τους άντρες στα κουπιά.

— Κανένα... Μόνος ακούγεται ο Μητρός, εδώ κοντά μας... μα ούτ' αυτός δε φαίνεται. Σκοτάδι, μαθές...

— Ε, καημέν, κρίμς στα μάτια σ, που έχν κι όνομ πως βλέπν στο σκοτάδι!... κορόιδεψε ο μπαρμπα-Λάμπρος.

* Ζιάκα: Σακάκι από ύφασμα ντόπιο, μάλλινο, που λέγεται σαγιάκι. (Σ.Τ.Σ.)

— Σαν δεν έχει τίποτα, πώς να δουν κάτι; αποκρίθηκε ήσυχα ο Αποστόλης. Ο Δεσπότης θα γελάστηκε.

— Αμ δε γελιέτ ο Δεσπότης! έκανε ο μπαρμπα-Λάμπρος. Τραβάτ μπροστά, πδγιά!...

Και σιωπηλά προχώρησε η βάρκα στο σκοτάδι.

Και πέρασε η ώρα.

— Τα τρία μας ψαράδικα... ψιθύρισε ο Αποστόλης.

— Κατά πού; ρώτησε ο κοντινότερος, σηκώνοντας έξω από το νερό το κουπί του.

— Κατάπρωρα... και τα τρία... Και, κάνοντας χωνί τα χέρια του, ο Αποστόλης ρώτησε χαμηλόφωνα: Ρε Δήμο... βρήκατε ψάρι;

Από το σκοτάδι βγήκε μια φωνή, χαμηλή και αυτή.

— Τίπτ ακόμ...

Και απ' αλλού, μακρύτερα, άλλη φωνή σηκώθηκε:

— Μην 'σαι συ, ρε Λάμπρο;

— Εγώ είμ, αποκρίθηκε ο ψαράς. Πάμ αντάμ απ' δω κι εμπρός.

Και πάλι βούτηξαν τα κουπιά στο νερό, αργά, σιωπηλά.

Λίγην ώρα πήγαιναν.

Έξαφνα ο Αποστόλης ρίχθηκε πίσω και σήκωσε το πρώτο κουπί.

— Τσιμουδιά! μουρμούρισε.

Η διαταγή του πέρασε πίσω σαν αστραπή από στόμα σε στόμα, και σιωπή τέλεια χύθηκε στα νερά.

Με το χέρι χωνί πίσω από το αυτί του, τα διαπεραστικά μάτια του καρφωμένα μπροστά του, ακροάζονταν ο Αποστόλης και κοίταζε.

Πέρασαν δευτερόλεπτα γεμάτα αγωνία.

Και ξαφνικά, από τη μαυρίλα μπροστά τους, μια αντρικια φωνή, κόβοντας το μυστήριο της σιωπής, άφοβα ρώτησε:

– Ποιοι είστε εκεί; Είστε ψαράδες Κουλακιώτες;
Τρεις τέσσερις φωνές μεμιάς αποκρίθηκαν:

– Μεις είμαστ! Καλώς ορίστ!...

Ένας ψίθυρος χαρούμενος έτρεξε στη σκοτεινή επιφάνεια του νερού.

– Κουλακιώτικη προφορά! Δικοί μας είναι!...

Οι ψαράδες τώρα βουτούσαν με ορμή τα κουπιά τους, σίμωναν μια βάρκα που ξεπρόβαλε σαν φάντασμα από το σκοτάδι, και χέρια απλώθηκαν από τις δυο μεριές, πιάνστηκαν, σφίχθηκαν. Κάννες γυάλισαν στη θαμπή αστροφεγγιά, και φυσίγγια σειρές σταυρωτές ξεχώρισαν στα στήθη. Άλλα τέσσερα ψαράδικα σίμωσαν την ξένη βάρκα.

– Καλώς ορίστ!

– Καλώς σας βρήκαμε!

– Σας περμένμ μέρς τωρ...

– Μας κάντ μαύρ μάτια...

Η αντρίκια φωνή ξανακούστηκε, άφοβη, προστακτική από την ξένη βάρκα.

– Πόσες είστε βάρκες;

– Πέντ ολς μαζί, αποκρίθηκε ο μπαρμπα-Λάμπρος.

– Πέντε; Μια λοιπόν να μας οδηγήσει στην παραλία, και οι άλλες τέσσερις να παν στο καΐκι.

– Πού ν τ' καΐκ, Καπτάν μ; ρώτησε ο μπαρμπα-Λάμπρος.

– Ως ένα μίλι από δω, ίσια μπροστά σας. Θα ξεφορτώσετε άντρες, όπλα και πολεμοφόδια. Ζητήσετε τον Καπετάνιο του καΐκιού, τον καπετάν Τάσο...

Παραγγελίες χαμηλόφωνες ανταλλάχθηκαν, διατάγματα, εξηγήσεις. Και η ξένη βάρκα, ακολουθώντας από κοντά τον μπαρμπα-Λάμπρο, βγήκε στην ξηρά.

Τρεις άντρες, οπλισμένοι σαν αστακοί, ξεμπαρκάρισαν.

– Κλώς μς ήρθτ, παλκάρ! είπε πάλι χαρούμενος ο

μπαρμπα-Λάμπρος, ξανασφίγγοντας χέρια... Ποιος είν' ο κάπτα-Νικφόρος*.

— Εγώ είμαι, είπε ο ένας, ο ψηλότερος, με την άφοβη φωνή που είχε ακουστεί στο σκοτάδι. Κι εδώ, ο καπετάν Κάλας** και ο υπαρχηγός του ο καπετάν Ζήκης***! Θα περιμένουμε δω τις βάρκες;

— Λατ στν κλύβ μ, να ζστθειτ, να φάτ, και θα 'ρθν τ' πράμτ σς!...

— Λέγω καλύτερα να περιμένουμε δω τους άντρες μας, πρότεινε ο καπετάν Νικηφόρος στους συντρόφους του.

Συμφώνησαν και οι δύο.

Ένας ναύτης του καϊκιού και δυο άλλοι σπλισμένοι άντρες που περίμεναν μες στην ξένη βάρκα ξεφόρτωσαν λίγα τουφέκια και δυο τρεις βαριές κασούλες και ξαναμπήκαν στη βάρκα να πάνε να ξεφορτώσουν το καϊκι.

— Φήστ τα τφέκ σς, πρότεινε ένας ψαράς.

— Το ντουφέκι δεν το 'ποχωρίζεται ο Κρητικός, αποκρίθηκε ένας από τους αρματωμένους άντρες, με χαρακτηριστική κρητική προφορά.

— Κλά κάνς, είπε ο μπαρμπα-Λάμπρος. Και πγαίντ ββά, μ' σας πάρ μρωδιά κανένς Τούρκς τσαούσς...

Ο ναύτης μπήκε στα κουπιά και η βάρκα χάθηκε πάλι στο σκοτάδι.

Στο μεταξύ, οι τρεις καπεταναίοι ζητούσαν πληροφορίες από τον μπαρμπα-Λάμπρο, χαμηλόφωνα, ενώ δυο ψαράδες έστηναν караούλι μακρύτερα.

* Νικηφόρος: Ανθυποπλοίαρχος Ιωάννης Δεμέστιχας. (Σ.τ.Σ.)

** Κάλας: Υπολοχαγός Πεζικού Κωνσταντίνος Σάρρος. (Σ.τ.Σ.)

*** Ζήκης: Επιλοχίας Πεζικού Χρήστος Καραπάνος. (Σ.τ.Σ.)

— Οδηγούς για τη Λίμνη των Γιαννιτσών έχετε; ρώτησε ο καπετάν Κάλας.

— Αμ δν έχμ; έκανε ο μπαρμπα-Λάμπρος, σείοντας το κεφάλι του πλάγια, κατά τον καταφατικό τρόπο των χωρικών της Μακεδονίας. Έχμ δω τον Αποστόλ, κι έχμ και τον Δήμ!

— Και αυτός ο μικρός ποιος είναι; ρώτησε ο καπετάν Νικηφόρος με μια κίνηση του χεριού κατά τον Αποστόλη, που τον κοίταζε μαγεμένος.

Μα μεμιάς, ντροπιασμένο, υποχώρησε το αγόρι και χάθηκε στο σκοτάδι.

— Αυτός είν' ο Αποστόλς που σ' λέω.

— Αυτό το παιδί; αναφώνησε ο καπετάν Κάλας.

— Φτό τ' πδί; Δοκίμο τ και βλέπς, αποκρίθηκε γελώντας ο ψαράς. Είν' ο καλύτερος δγός τούτς τς μριάς του Βρδάρ. Και ξέρ' τ' Ρουμλούκ* όπς κανένς!

Και χαμηλόφωνα τον κάλεσε:

— Αποστόλ, έλ δω!

Σίμωσε ο Αποστόλης, ντροπαλά, σκύβοντας το κεφάλι από το βάρος της χαράς και της υπερηφάνειας που θ' αποκρίνονταν στα ρωτήματα των καπεταναίων.

— Μη φοβάσαι, του είπε με καλοσύνη ο καπετάν Νικηφόρος, και πες μας: Ξέρεις να μας οδηγήσεις στη Λίμνη των Γιαννιτσών;

— Ξέρω, αποκρίθηκε ο Αποστόλης.

— Κι εκεί, στην περιφέρειά της, έχει χωριά ελληνικά;

— Έχει. Μα είναι φοβισμένα· σκοτώσανε πολλούς οι Βούλγαροι. Τώρα ήλθε ο καπετάν Άγρας στον Βάλτο.

* Ρουμλούκι: Ο κάμπος όλος νότια της Λίμνης των Γιαννιτσών, από τη Θεσσαλονίκη ως τον Αλιάκμονα ποταμό. (Σ.τ.Σ.)

- Ήλθε;... Πού; Πότε;
 - Είναι κανένα δυο βδομάδες. Μπήκε στον Βάλτο...
 - Στη Λίμνη των Γιαννιτσών;
 - Ναι. Τη λέμε Βάλτο εδώ. Μπήκε ο καπετάν Άγρας και τώρα θα σηκώσομε κι εμείς κεφάλι!...
 - Και σε ποιο μέρος του Βάλτου; Ξέρεις;
 - Όχι, δεν ξέρω. Μα τ' άκουσα.
- Σήκωσε το κεφάλι του, κοίταξε κατά τον Αξιό.
- Μα πρέπει να φεύγομε, πρόσθεσε. Έχει δρόμο πολύ, και πρέπει να φθάσομε στο χωριό πριν ξημερώσει.
 - Σε ποιο χωριό;
 - Στο Κλειδί. Έχω στείλει μήνυμα. Σας περιμένουν.

Οι πρώτες βάρκες έφθαναν. Άντρες και όπλα ξεφορτώθηκαν. Σε λιγότερο από μισή ώρα, όλα ήταν φορτωμένα στις πλάτες των αντρών.

Ο μπαρμπα-Λάμπρος πήρε τους τρεις καπεταναίους στην καλύβα του. Κι ενώ βιαστικά και χαρούμενα οι δυο γυναίκες τούς σερβίριζαν ψάρια και σουπτα σε γαβάθες, ζέσταιναν εκείνοι χέρια και πόδια στη φωτιά, που αναμμένη στη μέση της καλύβας σκορπούσε τον καπνό ολόγυρα.

Ήταν και οι δυο καπεταναίοι πρωτόβγαλτοι, άπειροι. Ζητούσαν ολοένα πληροφορίες.

– Έννοια σας, Καπεταναίοι μου, είπε γελαστά η κόρη του ψαρά, ξαναγεμίζοντας τις γαβάθες τους. Θα σας τα πει όλα ο καπετάν Μανόλης ο Κατσαρός. Τα φρόντισε όλα ο Δεσπότης.

– Ποιος Δεσπότης; Δεν είδαμε κανένα Δεσπότη, είπε ο καπετάν Κάλας.

Το κορίτσι γέλασε.

— Έτσι τον λεν τα παλικάρια μας τον Αρχηγό, αποκρίθηκε.

Ο μπαρμπα-Λάμπρος έγνεψε με το κεφάλι κατά τον ποταμό κι έκλεισε το ένα μάτι.

— Δεσπότη λεν τον Γενκό Πρόξν οι πολεμστάδς, είπε.

— Ποιον; Τον Κορομηλά; ρώτησε ο καπετάν Νικηφόρος.

— Σσσ... μη λες τ' όνομα! ψιθύρισε η κόρη του ψαρά.

Ναι, αυτός είναι ο Δεσπότης.

Οι δυο οδηγοί, ο Δήμος και ο Αποστόλης, παρόντες σε όλη αυτή την κουβέντα, τους βίαζαν να φύγουν.

— Έχομε δρόμο. Πρέπει να φθάσομε πριν ξημερώσει.

Πήρε ο καθένας τον οπλισμό του, αποχαιρέτησαν τους φιλόξενους ψαράδες και ξεκίνησαν.

Το σώμα ολόκληρο πήγαινε στα σκοτεινά, μια μακρινή σειρά από άντρες οπλισμένους, ο ένας πίσω από τον άλλο. Πρώτος προπορευόυνταν ο Αποστόλης. Του είχαν δώσει ένα βραχύκαννο τουφέκι στο χέρι και, σιωπηλά, πατώντας χωρίς κρότο, διαλέγοντας με έμφυτη διαίσθηση στον λασπιασμένο κάμπο τα πιο ξερά μονοπάτια, οδηγούσε ο μικρός, χωρίς δισταγμό ούτε αμφιβολία.

Από κοντά ακολουθούσαν, ο ένας πίσω από τον άλλο, οι αρχηγοί και οι άντρες, με τον δεύτερο οδηγό προς τη μέση, μην αποπλανηθεί κανένας και χαθεί στον βούρκο και στα νερομαζώματα.

Κανένας δε μιλούσε και κανένας δεν κάπνιζε. Στον έρημο εκείνον κάμπο, κάθε κρότος μεταδίδουταν, κάθε σπίθα πρόδιδε την παρουσία ανθρώπου.

Ο Αποστόλης με γνεψίματα ειδοποιούσε τον ακόλουθό του, αν ήταν να σταθεί ή να πέσει μπρούμυτα ή να γυρίσει

πίσω. Και αυτός με τον ίδιο τρόπο μετέδιδε τη διαταγή στον τρίτο, ο τρίτος στον τέταρτο – κι έτσι ως το τέλος της γραμμής.

Πήγαιναν τα σώματα των δύο καπεταναίων, καμιά πενηνταριά άντρες όλοι μαζί, σε απόλυτη σιωπή και σκοτάδι.

Δύο ώρες πορεύονταν. Και τότε σταμάτησαν να ξεκουραστούν λίγα λεπτά, και κάθισαν χάμω.

Ο καθένας είχε κρεμασμένο στη ράχη του από έναν σακκο εκστρατείας, όπου φύλαγε τα χρειαζόμενα: τροφές, ρουχισμό κτλ.

Πίσω από τις κάπες τους, μη φανεί φως, ο ένας άναβε το πρόχειρο καμινέτο του κι έψηνε στο μπρικόκι του –ποιος έναν καφέ, ποιος λίγο τσάι να ζεσταθεί–, άλλος κάπνιζε ένα τσιγάρο... Και πάλι σηκώθηκαν και τράβηξαν τον δρόμο τους στο σκοτάδι, με την ίδια παράταξη, ακολουθώντας πάντα τον οδηγό.

Από μακριά κάτι φάνηκε ν' ασπρίζει. Ο Αποστόλης σήκωσε το χέρι και όλη η γραμμή στάθηκε.

Σάλιωσε το δάχτυλό του και το σήκωσε να βεβαιωθεί από πού φυσά ο άνεμος.

Ο καπετάν Νικηφόρος, που βρίσκονταν αμέσως πίσω του, έσκυψε στο αυτί του.

– Τι τρέχει; ρώτησε.

– Μπροστά μας τα Καλύβια. Μα δε θα σταθούμε. Έχει Τούρκους, ψιθύρισε ο μικρός.

– Και γιατί ψάχνεις τον άνεμο;

– Μη φέρει τη μυρωδιά μας στο χωριό και μας προδώσουν τα σκυλιά με τα γαβγίσματά τους. Θα περάσομε δεξιά. Ο άνεμος φυσά πουνέντης.

Ο Νικηφόρος χαμογέλασε.

– Σε καλό σου! ψιθύρισε. Ξέρεις και τους ανέμους, πα-

λιόπαιδο; Αν βγούμε ζωντανοί από δω, θα σε πάρω στο καράβι μου.

— Είσαι του ναυτικού, Καπετάνιε; ρώτησε μαγεμένος ο Αποστόλης.

Ο Νικηφόρος έγνεψε καταφατικά. Κι εξακολούθησαν τον δρόμο τους.

Έξαφνα, μια σκιά ορτσώθηκε μπροστά τους. Αυτόματα πρόβαλε ο καπετάν Νικηφόρος το τουφέκι του. Μα, γελώντας, το παραμέρισε ο Αποστόλης.

— Είναι δικοί μας, είπε· είναι οι βάρδιες που φυλάγουν το διάβα μας. Να και ο άλλος.

Δεύτερη σκιά σίμωνε την πρώτη. Βαστούσαν και οι δυο από ένα τουφέκι γκρα στο χέρι.

— Καλώς ορίσατε, ψιθύρισαν καταχαρούμενοι. Γιατί αργήσατε τόσο; Σας περιμένουμε μέρες τώρα...

— Κι εμείς μέρες αρμενίζαμε απ' έξω, αποκρίθηκε ο Νικηφόρος. Η μπουνάτσα κόντεψε να μας εξουδετερώσει.

Ανήσυχτοι ατένιζαν οι σκοποί κατά το χωριό, όσο μαζεύουνταν περίεργοι οι άντρες γύρω τους.

— Έχετε ακόμα δρόμο για να φθάσετε στο Κλειδί, είπε ο πρώτος. Μη χασομερνάς, Καπετάνιε.

Με φιλικούς χαιρετισμούς αποχωρίστηκαν, και, παίρνοντας πάλι τη σειρά του, μπήκε ο καθένας στη γραμμή. Και στα σκοτεινά, σιωπηλά, ξανάρχισε να πορεύεται η ανθρώπινη αλυσίδα.

Άρχιζε ν' ασπρίζει η ανατολή, όταν τέλος έφθασαν στα πρώτα σπίτια του Κλειδιού.

Κι εκεί σκοποί φύλαγαν. Σιωπηλά δόθηκε το σύνθημα πως σώμα ελληνικό πλησιάζει, και βγήκαν δυο τρεις χωρικοί να τους υποδεχθούν και να τους οδηγήσουν.

Ο πρώτος, που φαίνονταν αρχηγός τους, ένας γέρος, με λαμπερά μάτια και τρεμάμενα από τη συγκίνηση χείλια, έκανε να φιλήσει τα χέρια του καπετάν Νικηφόρου, που παρουσιάζονταν πρώτος μετά τον Αποστόλη.

— Ο κυρ Θανάσης, μουρμούρισε ο Αποστόλης, συστήνοντάς τον. Σας έχει ετοιμάσει καταυλισμούς...

Σιωπηλά, με νοήματα, χώρισε ο γερο-Θανάσης τους άντρες, και τους παρέδωσε στους άλλους χωρικούς, να τους κρύψουν σε τρία σπίτια ελληνικά και να τους φιλέψουν. Ο ίδιος οδήγησε τους δυο αρχηγούς, Νικηφόρο και Κάλα, μαζί με τον υπαρχηγό Ζήκη, με άλλους δυο άντρες, στο δικό του σπίτι, όπου είχε στρώσει τον σοφρά – χαμηλό, στρογγυλό τραπέζι των χωρικών της Μακεδονίας.

Ήταν καταχαρούμενος· δονούνταν όλος από ενθουσιασμό.

— Μέρες σας περιμένομε, τους είπε. Γιατί αργήσατε έτσι;

— Μας έκοψε χέρια και πόδια η μπουνάτσα, αποκρίθηκε ο καπετάν Νικηφόρος. Αν δε σηκώνονταν ο πουνέντες απόψε, θα γυρίζαμε μπρος πίσω. Μας είχε σωθεί το φαγί και το νερό...

Ο γερο-Θανάσης έγνεψε χαμογελώντας κατά τον μεγαλύτερο καπετάν Κάλα, που είχε ακουμπήσει στον τοίχο και είχε μισοκοιμηθεί.

— Ναι, είπε ο Νικηφόρος, όλοι είμαστε κατάκοποι. Μόνο να κοιμηθούμε θέμε...

Ο γερο-Θανάσης χτύπησε τα χέρια, και αμέσως μπήκε μέσα μια γυναίκα μεσόκοπη, ντροπαλή, πρόθυμη.

— Σας στρώσαμε, Καπεταναίοι μου. Η Παναγιά να σας φυλάγει. Περάστε στον οντά!

Όταν βρέθηκε μόνος ο γερο-Θανάσης, άνοιξε μια πόρτα που έβγαине στην αυλή, κι έμπασε μέσα τον Αποστόλη.

– Πες μου τα τώρα, του είπε.

– Εγώ να σε ρωτήσω, κυρ Θανάση, είπε ο Αποστόλης. Ήλθε ο Γιωβάν;

– Ήλθε, βέβαια. Ήλθε τσακισμένος από την κούραση και το τρεχió. Πού τον βρήκες αυτό τον μικρό; Είναι πολύτιμος!

– Τι μήνυμα σου είπε;

– Μου είπε πως ο Αποστόλης μού μηνά να ετοιμάσω στρωματσάδα. Κατάλαβα. Μα πού το 'ξερες πως θα φτάσουν σήμερα;

– Είδα πως σηκώνεται νοτιάς. Είπα: «Ή σήμερα ή ποτέ!» Και σου τον έστειλα. Του έδωσες να φάγει;

– Όχι!... Γιατί; Δε μου ζήτησε φαγή.

– Του είπα να σου ζητήσει. Μα είναι φιλότιμος. Και ήταν πεινασμένο το δύστυχο! Τι ώρα ήλθε;

– Κατά το σούρουπο.

– Τι λες! Πρέπει να 'κανε τρεχάτος όλο τον δρόμο!

– Μα πού τον βρήκες; Ποιος είναι;

– Είναι βουλγαρόπαιδο. Κάθεται μ' έναν θειο του, σε μια στάνη, κάπου στα Καλύβια κοντά.

– Και τον εμπιστεύεσαι;

– Τον γλίτωσα μια μέρα από κάποιον Τούρκο, που ήθελε να τον δείρει, γιατί, λέει, έβοσκε τα πρόβατα του θειο του σε ξένη βοσκή. Τον γλίτωσα και από τον θειο του, τον Άγγελ Πείο, ένα κτήνος που τον έστειλε στη βοσκή και ύστερα το αρνήθηκε. Από τότε μου είναι σκυλί αφοσιωμένο. Και τον μεταχειρίζομαι. Αν του πω «πέσε στον Βαρδάρη να πνιγείς!» θα πέσει στον Βαρδάρη να πνιγεί!

– Καλά. Τώρα πήγαινε να πέσεις και συ να κοιμηθείς...

Να, πλάγιασε δω στη βελέντζα*, κοντά στο τζάκι. Γιατί αύριο πάλι θα κάνεις δρόμο πολύ ως τον Βάλτο...

— Ευχαριστώ, κυρ Θανάση, προτιμώ τον στάβλο, όπου δε θα με ξυπνήσει η κυρά σου με τα συγυρίσματά της, αποκρίθηκε ο Αποστόλης.

— Το κέφι σου!... είπε καλόκαρδα ο γερο-Θανάσης.

Και του άνοιξε την πόρτα της αυλής και βγήκε έξω ο οδηγός.

* Βελέντζα: Μάλλινη άσπρη κουβέρτα σαν προβιά, που ρίχνουν οι χωρικοί στο πάτωμα για ζεστασιά ή και στρωσίδι. (Σ.τ.Σ.)

Η υπόθεση ειτυλίσσεται το 1907, όταν ο Μακεδονικός Αγώνας βρίσκει στο απόγειό του και οι Έλληνες μακεδονομάχοι, καπετάν Άγρας και καπετάν Νικηφόρος, έχουν εξασφαλίσει σημαντικές επιτυχίες με τις οποίες υποστηρίζονται οι διωκόμενοι ελληνικοί πληθυσμοί. Όμως, οι Βούλγαροι κομιτατζήδες αποδεικνύονται βίαιοι και σιληροί αντίπαλοι, και οι ηρωικοί Έλληνες αγωνιστές, προερχόμενοι από την ελεύθερη Ελλάδα, μαζί με τους ντόπιους πρέπει να συνεχίσουν να μάχονται για να αντεπεξέλθουν σε έναν δύσκολο και άνισο αγώνα. Μέσα σε αυτά τα ιστορικά γεγονότα και δίπλα στα πραγματικά ιστορικά πρόσωπα μπλέκονται και οι μυθοπλαστικοί χαρακτήρες – κυρίως τα παιδιά, ο Αποστόλης και το τρυφερό «Βουλγαράκι», ο Γιωβάν.

Η ιστορία, λοιπόν, και η διαπαιδαγώγηση σε υψηλά ιδανικά –της φιλοπατρίας, του θάρρους, της φιλαλήθειας και της αξιοπρέπειας– αλλά και η κατανόηση της ανθρώπινης φύσης αποτελούν τον καμβά του ξεχωριστού αυτού ιστορικού μυθιστορήματος, που εκδόθηκε το 1937.

**Με προλογικό σημείωμα της Καθηγήτριας
Παιδικής Λογοτεχνίας του ΑΠΘ, κ. Μένης Κανατσούλη.**

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ

www.psychogios.gr

Από 10 ετών

ISBN: 978-618-01-1844-5

9 786180 118445

ΚΩΔ. ΜΗΧ. ΣΗΞ: 18882